

fortsatta meditation över den lästa texten. Meditationen eller utläggningen kan icke rimligtvis komma före texten. Det är icke tillfredsställande när psalmen föregriper evangeliet. Den har en förberedande uppgift men skall icke föregripa.

Detta rent principiellt. Praktiskt är det oundgängligt nödvändigt att rucka på principerna. Andra hänsyn, vilka måste erkännas som legitima, kräva att tillfredsställas. — En epistel, till exempel, som faktiskt icke kan anses hemmahörande under söndagens tema, får icke så binda psalmsättaren, att han väljer en gradual, som ytterligare understryker det disparata momentet. Kravet på gudstjänstens enhetlighet är legitimt. I striden mellan sådana legitima krav får vid psalmvalet det slutliga avgörandet lämnas åt den goda smaken och omdömesförmågan. Man kan icke heller rättvisligen beskylla Peters för att driva sin tes till ytterlighet. Att han här i psalmvalslistan ställt båda de olika utgångspunkterna sida vid sida är otvivelaktigt en förtjänst i den nya upplagan.

I den nya upplagan har jämväl de nya psalmerna inarbetats i den mån de kunnat anses tjänliga som högmässopsalmer. I förordet anger kyrkoherde Peters sin ställning också till dessa. Gent emot de nytillkomna av den andliga sångens prägel ställer han sig avvisande åtminstone ifråga om deras användbarhet i högmässan.

En nyhet i upplagan är införandet av offertoriepsalmer. Även här har de temporeprincipen kommit till uttryck, vilket säkert kommer att tjäna till att göra nattvardens innehåll rikare.

En avdelning psalmer för kasuella tillfällen avslutar psalmvalslistan tillika med ett par översikter över de psalmer, som förekomma i Introitus och Gradualen.

Liksom förr Lundblads psalmvalslista var en god hjälp för den flitige prästen i denna viktiga del av hans högmässoberedelse, så blir förvisso den nya upplagan det för den nuvarande generationen. Det kan väl icke förhindras att den därtill blir en vilokudde för den late prästen. I så fall en vilokudde, över vars verkningar församlingen åtminstone icke behöver bliva bedrövad. Inalles erbjuder den en utmärkt hjälp att komma till rätta med utmejslandet av gudstjänstens tema i församlings-sången och samtidigt en hjälp att erhålla en överblick över psalmsättningen under ett kyrkoår.

Arthur Adell.

Bidrag till kännedom om 1700-talets svenska koralboksarbete.

En överblick.

För att rätt förstå och rättvist kunna bedöma Johan Christian Fredrik Hæffners insats på koralmusikens område i vårt land torde det vara nödvändigt att kasta en blick på det arbete, som nedlades på området under 1700-talet eller noggrannare preciserat mellan åren 1697 och

1808; det förstnämnda årtalet representerande tidpunkten för tryckandet av musiken till 1695 års psalmbok och det sistnämnda Hæffners första koralbok. En sådan överblick torde också vara så mycket mera berättigad, som det saknas utförligare arbete härom.

Liksom 1695 års psalmbok kan anses som ett led i den ortodoxa riktningens inom vår kyrka strävan att skapa uniformitet och som »resultatet av det arbete, som 16:de och 17:de århundradena nedlagt på tillvägbringandet af en svensk protestantisk psalmbok af den art, att den lika tilltalade de bildade som den stora massans känsloliv» (G. Ljunggren, »Svenska Vitterhetens häfder», 1873—1895), kan 1697 års koralpsalmbok även anses som ett led i denna strävan och som »slutstenen i såväl reformationstidens som storhetstidens koralarbete» (T. Norlind, »Svensk musikhistoria», 1918).

1700-talet var i stort sett i vår kyrkas historia pietismens århundrade, först mot slutet av seklet började det rationalistiska neologiska tänkesättet att bli en makt. Vad psalmdiktningen under samma århundrade beträffar säger dock psalmforskaren Liedgren i »Wallins läroår som psalmdiktare» (1916), att hela det svenska 1700-talets psalmboksarbete var »bestämt av estetiska synpunkter». Detta Liedgrens yttrande gäller också i hög grad 1700-talets svenska koralboksarbete, även om man här och var finner andra orsaker till vidtagna förändringar, främst en pietistisk strävan efter större känslsamhet.

Att införa den läsekrets, till vilken denna tidskrift riktar sig, närmare ingå på den svenska, kyrkliga psalmdiktningen under 1700-talet torde vara onödigt, men då de arbeten som utförts blotta förhållanden av musikaliskt intresse, är en kort överblick berättigad.

Det uppstod mycket snart, som vi veta, en stark reaktion mot den av ortodoxin skapade 1695 års psalmbok. Initiativet härtill togs givetvis från privat håll, medan frågan enligt Moliis-Mellberg (»Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar», 1926) första gången kom före i riksdagen 1746. Först 1764 tillsattes en kommitté, den s. k. Celsiska psalmbokskommittén, vars arbete resulterade i »Then Swenska Prof-Psalmboken» (1765—67), vilken dock ej kom att röna något större erkännande. 1789 fick Uppsala domkapitel i uppdrag av riksdagen att utarbeta ett nytt förslag, som förelåg färdigt 1793, »Förslag till Kyrko-Sånger För Svenska Församlingen». Men ej heller denna gång vann förslaget gillande, och en förnyad revision överläts åt en ny kommitté tillsatt av konungen den 7 okt. s. å. Först under 1800-talets andra årtionde upptogs emellertid ett mera framgångsrikt arbete, en ny kommitté tillsattes 1811, vari Johan Olof Wallin var den ledande kraften. Den slutgiltiga psalmboken utkom, som vi alla veta, 1819. Kommittén hade här spelat en underordnad roll, verket var Wallins. — Förutom dessa officiella arbeten utkommo naturligtvis en hel rad enskilda psalmsamlingar, av vilka flera vunno betydande spridning, men att här ingå på dem skulle föra för långt.

Ser man nu först och främst på de olika psalmbokskommittéernas ställning till den musikaliska sidan av saken, sådan den kan utläsas av de handlingar, vilka äro bevarade (främst i Riksarkivet och Upsala lands-

arkiv), finner man snart att intresset för musiken varit ytterst ringa. Beträffande den 1764 tillsatta kommittén talas i den av Kungl. Maj:t givna instruktionen om, att arbetet skulle bringas till fullbordan »med all sorgfällighet under tilhjelp af en skickelig Collector eller Notarie, samt en förfaren Musicus eller Cantor». Någon sådan musiker hade, framgår av en annan skrivelse, dock aldrig anlitats, och likväl hade som musikalisk rådgivare frivilligt anmält sig organisten och director musices vid gymnasiet i Linköping J. Miklin, ett namn, som vi senare komma att möta. Men även andra, icke-musiker, utanför kommittén stående personer, visade sitt intresse för den musikaliska delen. Bland namn vi möta märkas filologen Sven Hofs och dåvarande kyrkoherden, sedermera teologie professor i Uppsala D. Annerstedts. Mest ingående behandlas musiken i en odaterad men säkerligen någon gång under åren 1765 eller 1766 ingiven anonym skrivelse. Trots instruktionen och utomstående personers påstötningar sköts musiken åt sidan, och det enda kommittén uträttade var uppsättandet av ett melodiregister, hänvisande främst till 1697 års koralpsalmbok, men även till mera allmänt spridda sångsamlingar såsom »Mose och Lamsens Wisor» samt Kingos »Sjunge-Koor». Till 29 psalmer saknas dessutom helt några melodihänvisningar. Samma likgiltighet i musikaliskt hänseende präglar även Upsala domkapitels arbete. I ett till det första arket av förslaget bifogat tryck talas visserligen om att konsistoriet »dragit försorg» om att till de psalmer, vilka sakna melodihänvisningar, skulle fogas »nya toner», men något synligt resultat härav kom ej till utförande. Bland kommitténs handlingar, vilka finnas bevarade i Upsala landsarkiv, ingå emellertid en del inkomna skrivelser, som beröra musiken, men de härstamma även denna gång från utomstående: Olof Spak, Sven Hiertzon och A. Malm. Den vidlyftigaste och skarpare vidräkningen med kommitténs sätt att behandla den musikaliska sidan av saken utövades av prästmannen och författaren Israel Geringius i dennes anonymt från trycket utgivna »Tankar om Kyrkosång, jämte Tillämpning häraf til Den Nya Upsala Profpsalmboken» (1793), en skrift, som det tyvärr här skulle föra för långt att ingå på, men som är av största intresse för kännedomen om 1700-talets svenska kyrkomusikaliska förhållanden, enkannerligen koralmusiken och koral-sången. Även nu nöjde sig kommittén med att utarbeta ett melodiregister, vilket emellertid inte heller denna gång är fullständigt, då hela 60 psalmer sakna melodihänvisningar. Förhållandet hade givetvis rättats, om förslaget blivit antaget, men det visar likväl kommitténs synpunkt på den musikaliska delen av arbetet. Först Wallin och psalmbokskommittén 1811 —19 tillkallade en musikalisk rådgivare; det var ingen mindre än Musikaliska akademiens dåvarande sekreterare, Per Frigel, vilken emellertid på Geijers tillskyndan 1818 ersattes av Hæffner.

Samma ringa intresse för musiken uppvisa även i stort sett de enskilda psalmboksförfattarna. Det finnes sålunda endast en enda sångbok, vari melodierna med åtföljande generalbas finnas återgivna, och det är i den av pietistisk anda präglade »Siälens Himla-Lust På Jorden, bestående uti XXXVI Anderika Psalmer» (1700). Melodiernas antal svarar mot psalmernas, således 36, varav 21 som kompositör ha den i hovkapellet verk-

samme musikern Petter Paul Hoppe, medan 3 äro hämtade från Lobwasser och de 12 övriga utgöra »bekanta Melodier». F. ö. har Hoppe redigerat hela den musikaliska delen av arbetet. — I alla övriga sångsamlingar, bl. dem den under 1700-talet vitt spridda men redan 1689 i Göteborg i svensk översättning utgivna Kingos »Sjunge-Koor», den första helt för privatbruk avsedda pietistiska sångsamlingen »Mose och Lamsens Wisor» (1717) och den herrnhutistiskt präglade »Sions Sånger» (1743—45), finnes endast angiven den melodi, efter vilken sången skulle sjungas. Härvid är att märka, att man förutom hänvisningar till svenska sånger även hänvisa till danska och tyska, i allmänhet koraler. Man torde sålunda härav kunna draga den slutsatsen, att koraler av tyskt och danskt ursprung, ej upptagna i 1697 års koralpsalmbok, till en del voro allmänt kända i vårt land under 18:de århundradet.

Efter vad av psalmboksförslagen och alla enskilda psalmföretag synes framgå, skulle intresset för själva melodierna ha varit ringa. En betydligt ljusare bild av förhållandet får man emellertid, om man tar i sikte alla de koralböcker, samtliga utgörande överarbetningar av 1697 års koralpsalmbok, som av enskilda författare utarbetades. Samma blir förhållandet om man ur musikalisk synpunkt granskar reseskildringar och landskapsbeskrivningar från denna och den därpå närmast följande tiden. Om ett starkt intresse för kyrkomusiken vittna även de många orglar, som byggdes eller förbättrades, och den oftervillighet, som härvid lades i dagen från hela församlingars eller enskildas sida. Att man här och var motarbetade orglars införande ändrar icke förhållandet. Slutligen må erinras om de relativt rikligt förekommande uppsatser och avhandlingar, vilka i olika hänseenden berörde kyrkomusiken.

Melodierna med åtföljande generalbas till 1695 års psalmbok trycktes första gången, som vi alla känna och som här tidigare omnämnts, 1697. Psalmboken utkom redan under 1700-talet i en mångfald upplagor men med musik endast i tre, nämligen 1701, 1739 och 1774. I de två förstnämnda hade tillfogats en »ny melodi» förutom den gamla vid nr 178, medan upplagan 1774 helt överensstämmer med 1697 års. Förutom dessa tryck förekommo under hela 1700-talet en rad avskrifter, vilka samtliga dock uppvisa en hel del avvikelser från förebilden. Dessa avvikelser äro emellertid av så ringa omfattning, att de ej kunna rubricera koralböckerna som självständiga arbeten.

Redan tidigt framträdde, som här förut i korthet framhållits, ett starkt missnöje med 1695 års psalmbok. I överensstämmelse härmed finna vi också snart en viss kritik göra sig gällande mot musiken i 1697 års koralpsalmbok. Man fann, att den i en del hänseenden ej motsvarade tidens smak, men dessutom upptäckte man andra brister och felaktigheter. Komministern i Hubbo och Tillberga August Bäck säger härom i förordet till sin 1891 tryckta lilla koralsamling »Huru hafva våra förfäder sjungit sina psalmer?», att »en och annan oegentlighet och brist i de gamlas behandling af ackordläran . . . samt de många tryckfelen och andra ofullständigheter i notskriften hos 1695 års psalmbok, gjorde en revision i den musikaliska behandlingen mycket snart påkallad».

Till de tidigare överarbetningarna av 1697 års koralpsalmbok, troligen

härstammande från omkr. 1740, hör en av hovkapellisten och organisten i Storkyrkan Ferdinand Zellbell d. ä. utarbetad koralbok. Vad man först lägger märke till vid en jämförelse mellan gamla koralpsalmboken och Zellbell d. ä:s verk är, att i det senare koralerna indelats med taktstreck. Vidare har det av författaren själv skrivna exemplaret helt utarbetat ackompanjemang, varvid är att märka, att även de melodier, som i gamla koralpsalmboken saknade ackompanjemang, här erhållit sådant. Koralerna äro vidare upptecknade med fjärdedelsnoten som räkneenhet. Vad själva melodin utan tanke på rytmen beträffar, faller genast i ögonen den rika utsmyckning av rent instrumental karaktär, som tillagts densamma. Få äro de toner, som ej försetts åtminstone med ett förslag, och som regel gäller, att näst sista tonen i slutfallen försetts med en drill. Vidare framträder tydligt den förkärlek Zellbell d. ä. haft att vilja göra själva melodilinjerna mjukare. De större tonstegen söker han sålunda undvika eller utfylla med genomgångstoner. Även finner man, genom anbringandet av återgångstoner, en viss strävan efter att söka få bort det, som förefallit författaren enformigt, nämligen förefintliga upprepningar av en och samma ton (reperkussionston). Egendomligt nog, då man betänker den rika utsmyckning, som bestått melodierna, äro de i gamla koralpsalmboken förekommande melismerna strukna eller åtminstone betydligt förenklade. Koralerna ha genom sin rika utsirning blivit, för att tala med Norlind, »små prydliga sällskapsvisor i sin moderna rococodräkt». Ja, inte nog härmed, en del ha erhållit starkt dansartade drag, nästan övergått till menuetter, gavotter och sarabander. De ha sålunda helt förlorat den ofta manligt kärva karaktär, flertalet av reformationstidens koraler ägde. I rytmiskt avseende ha koralerna genom utsmyckningarna tillförts mera liv, samtidigt som den i äldre koralböcker här och var förekommande taktartsväxlingen borttagits och en del koraler överflyttats från tretakt till tvåtakt. I samband med författarens rytm- och taktbehandling må framhållas hans tydliga försök att åstadkomma en bättre och naturligare deklamation än vad som ofta var fallet i 1697 års koralpsalmbok. Detta är f. ö. ett genomgående drag hos alla 1700-talets svenska koralboksförfattare. Vad harmoniseringen beträffar har även den genomgått en hel del moderniseringar. Den har, liksom melodierna, förlorat något av sin ursprungliga kraft. Härtill har icke i ringa mån bidragit det ständigt i slutfallen återkommande dominantseptimackordet. Harmoniseringen är f. ö. rent ackordisk utan tanke på stämföringen, ofta ytterst klumpigt utförd med på varandra följande ackordpelare. Även kan påpekas växlingen i antalet stämmor; ett typiskt galant manér. Ser man vidare på Zellbell d. ä:s förhållande till kyrkotonarterna, skall man finna en påtaglig strävan efter att ombilda melodierna till rena dur- och mollmelodier, vilken givetvis även får sin motsvarighet i harmoniseringen.

Av det material, som vid här företagen undersökning stått till buds, nämligen i Musikaliska akademiens bibl., Kungl. bibl., Uppsala universitetsbibl., Lunds universitetsbibl., Uppsala landsarkiv, Linköpings lands- och stiftsbibl. samt Musikhistoriska museet förefintliga koralböcker, framstår tydligt, vilken spridning och betydelse Zellbell d. ä:s koralbok haft, då inte mindre än betydligt över hälften av koralböckerna ansluta till

denna. De avvika emellertid samtliga i större eller mindre grad från originalet. Tilläggas kan, att den till tiden yngsta skrivits så sent som 1808 och att, av ägareanteckningar att döma, avskrifter funnits i vitt skilda delar av landet.

Ungefär samtidigt med Zellbell d. ä. utarbetade director musices i Västerås, Christian Gustaf Roman ett förslag till en reviderad koralbok. Titelbladet till densamma, som är tryckt, bär årtalet 1744. Liksom i Zellbell d. ä:s koralbok ha koralerna indelats med taktstreck, ackompanjemangent helt utarbetats och fjärdedelsnoten tagits som räkneenhet. Även liksom hos Zellbell d. ä. ha melodierna rikligt, fast icke i fullt samma utsträckning, försetts med små prydnadsnoter och drillar samt melodilinjens gjorts mjukare. Melismerna ha emellertid här i stort sett bibehållits. Vad rytmen angår, bortsett från de tillfogade utsmyckande figurerna, skall man emellertid hos Roman i långt högre grad än hos Zellbell d. ä. finna en utjämnande tendens. Sålunda ha i stor utsträckning de punkterade fjärdedelsnoterna med åtföljande åttodelar försämrats till jämna fjärdedelar. En egendomlighet beträffande taktindelningen, vilken torde ha sitt ursprung i strävan efter naturlig deklamation, är, att Roman här och var, givetvis i jämn taktart, använder den tretidiga upptakten, medan Zellbell d. ä. utan undantag använder den entidiga upptakten eller börjar på full takt. Här kan i förbigående påpekas, att Carl Fuchs i sin värdefulla men omstridda avhandling »Takt und Rhythmus im Choral» (1911) vill göra gällande, att den tretidiga upptakten utgör huvudtypen av våra koralmelodier, medan den kände musikforskaren Arnold Schering i sin »Die metrisch-rhythmische Grundgestalt unserer Chormelodien» (1927) anser, att den tretidiga upptakten är en typ, som aldrig bör förekomma. En egendomlighet i rytmiskt avseende är vidare, att Roman ofta förlänger näst sista tonen vid repriserna och i sista slutfallet till sitt dubbla värde, medan den sista åter består av en fjärdedel. Vad ackompanjemangent beträffar är det liksom hos Zellbell d. ä. rent instrumentalt, ackordmässigt utan tanke på stämföringen. Ett galant drag är även här det växlande stämantalet. Vad som gällde för Zellbell d. ä. beträffande kyrkotonarterna gäller också här.

Vilken spridning Romans koralbok haft torde vara svårt att avgöra med det till buds stående materialet. Sålunda har endast en enda avskrift återfunnits. Ett par författare göra dock gällande, att även Romans arbete vunnit stor utbredning.

Från samma år som Romans koralbok, alltså 1744, stammar ännu en, nämligen Johan Ewerhardts, director musices et cantus i Skara. Ewerhardts arbete överensstämmer till det yttre i stort sett med de båda tidigare behandlade koralböckerna. Ackompanjemangent är emellertid här ej utarbetat, utan till melodistämman har endast fogats en besiffrad bas. Utsmyckningarna äro dessutom mera sparsamt förekommande. Liksom Roman använder Ewerhardt ofta tretidig upptakt. Vad harmoniken beträffar saknas ej sällan konsekvens i uppbyggnaden, medan det rent hantverksmässiga står på ett högre plan än hos Zellbell d. ä. och Roman.

Till 1740-talet hör dessutom ett koralboksarbete av en i Linköping verksam tysk organist, Baltzar (ev. Balthasar) Knölcke. Verket i fråga

finnes tyvärr ej i behåll, men tack vare två av koralboks författaren till prästeståndet ingivna memorial, dagtecknade den 14 dec. 1746 och den 16 okt. 1751, kan man få en rätt god uppfattning om boken. Sålunda ha koralerna indelats med taktstreck och ackompanjemangent rent instrumentalt helt utarbetats. Någon utsmyckning tyckes ej i högre grad ha förekommit, och melismerna ha borttagits. Vad rytmen beträffar synes en utjämnande tendens ha varit gällande. Till förordet hade författaren själv fogat ett »Compendium informatorum Musicum» samt »ett kort . . . begrepp om principen uti General-Basen». Memorialen innehålla för övrigt en värdefull överblick över kyrkomusikens tillstånd i Sverige vid denna tid. Till det sista memorialet är dessutom fogat konungens privilegium på att få trycka koralboken. På sina skrivelser synes Knölecke ej ha erhållit något svar — typiskt för dåtida kyrkliga myndigheters inställning till kyrkomusiken — koralboken blev aldrig tryckt, och själv dog han redan två år efter det sista memorialets ingivande, alltså 1753.

Till 1740-talet hör ännu ett koralboksarbete, som det tyvärr visat sig omöjligt att över huvud taget få någon uppfattning om, då intet exemplar finnes i behåll, och ej heller något annat, som kan ge vägledning. Koralboken i fråga hade utarbetats av organisten i Jakobs kyrka i Stockholm David Kellner.

Ej fullt tio år efter det Baltzar Knölecke av konungen erhållit privilegium på att av trycket utge en koralbok, tilldelades den förut omnämnde Johan Miklin samma förmån, som dock ej heller han kom att begagna sig av. Privilegiet, som finnes bevarat i Riksarkivet, är dagtecknat den 7 nov. 1760. Vi ha alltså här ett årtal att hålla oss till vid dateringen av denna koralbok. Koralerna äro indelade med taktstreck, men ackompanjemangent har ej utarbetats, utan till melodistämman har endast fogats en besiffrad basstämma. Melodierna ha även här liksom i förut behandlade koralböcker gjorts mera avrundade, men någon utsmyckning förekommer ej. Även melismerna i gamla koralpsalmboken ha strukits. Vad rytmen beträffar skall man än mer, än vad tidigare varit fallet, finna en stark dragning till utjämnning. Den för gamla koralpsalmboken betecknande föruttagningen i slutfallen, vilken även påträffas hos Zellbell d. ä, Roman och Ewerhardt, är här, typiskt nog, försvunnen — ytterligare ett led i den rytmiska nivelleringen. Vad harmoniseringen beträffar visar den samma moderniserande tendenser som andra samtida koralböcker, fast i än högre grad; sålunda förekommer här och var en den liturgiska koralstilen så främmande bildning som den patetiskt verkande nonförhållningen. Harmoniken är i övrigt rikare än vad vanligtvis var fallet. Dessutom kan tilläggas, att författaren på ett fördelaktigt sätt skiljer sig från sina föregångare genom strävan efter en naturlig basmelodi.

Fyra avskrifter ha återfunnits av Miklins koralbok, vilket givetvis tyder på, att även den vunnit en viss spridning. Och att den länge varit i bruk och haft anseende visar en avskrift daterad så sent som 1815. För avskrifterna gälla givetvis här detsamma som för avskrifterna av Ferdinand Zellbell d. ä:s koralbok, att alla uppvisa större eller mindre avvikelser från varandra och från originalet.

Till år 1770 hör ett försök till reviderad koralbok, författat av arki-

tekten och organisten i Riddarholmskyrkan Eric Palmstedt, »Then Swenska Psalmbokens Choraler». Vi har här den strängaste representanten för en utjämnande rytm före Hæffner. Författaren har övervägande behandlat koralerna i stor alla brevetakt och alltså som räkneenhet tagit halvnoten. I rytmiskt utjämnande anda äro också en hel rad melodier överförda från ojämn till jämn taktart. Vidare har sista tonen i perioden erhållit dubbelt tidsvärde och dessutom försetts med fermat. Utsmyckningarna ha i det närmaste helt försvunnit, dock förekommer någon enstaka drill och genomgångston, medan melismerna strukits eller åtminstone förenklats. Vad ackompanjemangt beträffar, som endast består av en generalbasstämma, finna vi en reaktion mot tidigare koralboks författares vecka harmonier, mot deras förkärlek för införandet av dominantseptimor och nonförhållningar. Ackordvalet är i övrigt i allmänhet ytterst diskret. Någon större förståelse för kyrkotonarnas säregenhet skall man emellertid ej finna. — I slutet av koralboken äro upptecknade en del intressanta varianter.

Närmast i tiden följer en av hovkapellmästaren och organisten i Storkyrkan tillika direktör vid Musikkonservatoriet Ferdinand Zellbell d. y. utarbetad koralbok. Verket i fråga, vilket ej kunnat återfinnas i mer än ett exemplar, ansluter tämligen nära till faderns, Ferdinand Zellbell d. ä., arbete. Det skiljer sig dock från dennes genom att ackompanjemangt enbart utgöres av en basso continuostämma och att utsmyckningarna i någon mån modifierats. Koralboken inledes med ett kort företal betitlat »Om Sång-Noter», vari författaren på tidens sätt bl. a. behandlar musikens första grunder.

Från ungefär samma tid stammar en koralbok författad av den bl. a. som orgelvirtuos och lärare högt skattade hovorganisten Henrik Philip Johnsen. Ha avvikelserna från gamla koralpsalmboken beträffande själva den melodiska kärnan hittills varit relativt ringa, bli de hos Johnsen mera påtagliga och ofta förekommande. Sålunda ha endast ett fåtal melodier helt igenom fått behålla den i gamla koralpsalmboken förefintliga formen. Avvikelserna gå visserligen även här som hos de båda Zellbell, Roman o. a. ut på att göra melodilinjen mera avrundad, men, som sagt, i betydligt större utsträckning och på ett radikalare sätt. I övrigt överensstämmer Johnsens koralbok med hänsyn tagen till rytm- och taktartsbehandling tämligen nära med Eric Palmstedts, men går ej så långt som dennes i rationalistisk strävan efter »simplicitet». I harmoniskt hänseende — ackompanjemangt enbart bestående av en besiffrad bas — står han dock närmare Zellbell och de övriga representanterna för den moderniserande tendensen. Av Johnsens koralbok finnes endast ett exemplar, men då man vet, att han var en mycket eftersökt lärare — Hülphers säger i sin »Historiska Afhandling om Musik» (1773), att han »hedras såsom Läromästare af mer än 30 Organister inom Riket, andre Elewer at förtiga» — torde man med fog kunna antaga, att hans koralbok också varit vida känd.

Enligt en uppgift hämtad från W. Berg: »Bidrag till musikens historia i Göteborg 1754—1892» (1914) skall musikläraren och kantorn vid Göteborgs domkyrka, Anders Bonge, vid 1780-talets början ha författat en

koralbok, innehållande »huvudmelodierna, eller så kallade discantstämmorna med sina decorationer», vilken den 4 okt. 1782 inlötts av magistraten. Boken är emellertid förkommen, men av citatet att döma torde den ha tillhört den kategori, för vilken Zellbell d. ä:s och Romans koralböcker mer eller mindre varit förebilden.

1780-talet har ännu ett korالبoksarbete att uppvisa. Författare är organisten i Storkyrkan sedermera direktören och läraren vid Musik-konservatoriet John Wikmanson. Koralboken är utskreven med fyra stämmor i partitur, dock ej med tanke på en fyrstämmigt utförd koralsång, enär ackompanjemangstämmorna uppvisa en rent instrumental karaktär. Liksom Harald Vallerius i gamla korалpsalmboken avstod Wikmanson från att indela korалerna med taktstreck och utsatte i stället tvärstreck för att utmärka gränsen mellan de musikaliska perioderna. Några utsmyckningar förekomma ej och melismerna ha strukits. I rytmiskt hänseende har en starkt utjämnande tendens gjort sig gällande. Och vad harmonieringen angår följer Wikmanson tidsandan. Basen uppvisar ofta en stor rörlighet, vilket kanske torde kunna anses som ett utslag av Wikmansons kontrapunktiska, man är frestad säga, klåfingrighet. Stämföringen är iöfrigt ganska klumpig och långt ifrån felfri. Författaren har dessutom utslutit 29 melodier, vilka finnas upptagna i gamla korалpsalmboken.

Med nästa koralbok, den av ingen mindre än Georg Joseph Vogler 1799 av trycket utgivna »Choral-Bok af 90 Melodier till 260 Svenska Psalmer jemte Organist-Scholans Andra del, Som Förklaring» ha vi kommit till slutstenen i 1700-talets av namngivna författare företagna överbearbetningen av 1697 års korалpsalmbok. Verket, vilket är den första fyrstämmigt tryckta koralboken i vårt land, omfattar, som titeln anger, 90 koraler till 260 psalmer. Av dess 90 melodier ha 89 hämtats från gamla korалpsalmboken medan en (nr. 288) komponerats av Vogler själv. P. Nordenmann säger i sin avhandling: »Studier i svensk hymnologi» (1911), att Voglers avsikt med koralboken varit »dels att inskränka, dels att komplettera Gamla Korалpsalmboken», det senare bestående däri, att gamla korалpsalmbokens »melodistämman och besiffrade bas ersatts med en fyrstämmig sats, tänkt och skriven för orgel, ej för sångstämmor». I öfrigt redogör Vogler själv i sin »Förklaring öfver Choral-Boken» närmare för arbetet och de principer, vilka legat till grund. Det skulle givetvis vara ytterst frestande att ingå härpå liksom också på själva koralboken, men då avsikten med denna uppsats varit att skapa en bakgrund för Hæffners korالبoksarbete, må en kort översikt över själva koralboken vara nog.

Hur ser då Voglers koralbok ut? Den är, som nyss framhållits, fyrstämmigt skriven och med tanke på ett instrumentalt (orgel) utförande av ackompanjemanget. Vad melodin beträffar har Vogler följt, säger han själv, de avvikelser från originalet, som blivit tradition. Han har vidare uteslutit alla de utsmyckningar, som under 1700-talet varit så vanliga, men dessutom även strukit de ursprungliga melismerna. I rytmiskt hänseende har han följt tidens utjämnande tendens. Mot sin egen uppfattning har han dock bibehållit den ojämnna taktarten i den utsträckning den tidigare förekommit. Vad harmoniseringen beträffar gör Vogler själv gäl-

lande, att han noga följt den för koralstilen utmärkande enkelheten, och att han härvid tagit särskild hänsyn till kyrkotonarternas harmoniska behandling. Att han likväl givit vika för tidens smak och infört romantiska drag visar bl. a. hans förkärlek för halvslut, vilka genom sitt sammanhang i den harmoniska utvecklingen få en viss verkan av bedräglig kadens. Vidare må påpekas hans förkärlek för kromatik. Jämför man emellertid Voglers koralharmoniseringar med vad som under 1700-talet i den vägen åstadkommits i vårt land, står hans arbete i en klass för sig, uppvisande stor kunskap och iderikedom. Att han likväl ofta gjorde sig skyldig till fel i stämföringen bör påpekas.

Innan vi övergå till en sammanfattning bör för fullständighetens skull nämnas, att förutom alla dessa koralböcker av namngivna författare finnes en hel rad utan något som helst bomärke. En del ha förut omtalats och därvid rubricerats som avskrifter men med vissa förändringar, dels av gamla koralpsalmboken, dels av andra koralboksförfattares verk. Men dessutom finnas även sådana, som uppvisa större avvikelser och som på grund härav kunna anses som mer eller mindre självständiga verk utan namngiven auktor.

Var, som förut framhållits, de kyrkliga myndigheternas intresse för koralmusiken anmärkningsvärt ringa, vittnar dock ovan gjorda försök till en framställning av 1700-talets svenska koralboksarbete om mycken och osparad möda från enskilda initiativtagares sida. Men likväl är det inte något revolutionerande verk de utfört. De ha sålunda samtliga i stort sett fasthållit vid det i 1697 års koralpsalmbok förefintliga melodiförrådet, även om man här och var finner melodier uteslutna — väl beroende på att de aldrig sjöngos — eller någon enstaka ny tillagd. Deras koralböcker utgöra endast överarbetningar av gamla koralpsalmboken.

Se vi vidare på melodilinjerna har den också i stort sett bibehållits. Hos de flesta koralboksförfattare förefinnes dock en strävan i samklang med tidens smak att göra den mera avrundad, mera känslösam. Härvid kan påpekas, att en del förändringar i denna riktning senare vunnit burskap, blivit tradition. Den mest framträdande olikheten, vad melodilinjerna beträffar, mot gamla koralpsalmboken, är den rika utsmyckning, den ofta erhöill, och som hos Zellbell d. ä. nådde höjdpunkten. Mot denna utsmyckningstendens, vilken givetvis låg rokokotidens musiker i blodet, och som måhända firade sina största triumfer inom fransk instrumentalmusik, uppträdde emellertid mycket snart en reaktion, här företrädd av Miklin, Palmstedt, Wikmanson, Vogler o. a.

Vända vi oss så till en granskning av koralformernas rytmiska sida, bli förändringarna gentemot gamla koralpsalmboken genast påtagliga. Detta var också det svåraste problemet att lösa, och någon lösning lyckades man f. ö. aldrig uppnå; det blev i stället mer eller mindre lyckade kompromisser mellan två stridiga intressen; å ena sidan bevarandet av den i gamla koralerna inneboende naturliga rytmiken, som mer eller mindre troget återspeglades i Vallerius' arbete, och å andra koralrytmikens insnörande i det taktchema, som givetvis för 1700-talet måste stå som idealet. Se vi på de svenska koralreformatoreernas arbete ur denna synpunkt, blir det svenska 1700-talets kyrkomusikaliska verksamhet genast

av vida större intresse och ingår som ett icke betydelselöst led i den internationella musikutvecklingen. Gemensamt för dem alla är strävan efter att ruta in koralerna i våra taktarter under tillvaratagande av textens naturliga deklamation. Att detta icke kunde ske annat än på bekostnad av den äldre rytmiken är uppenbart, likaså att den »nivellerande tendensen» *icke* varit självändamål utan i stället ett medel att uppnå målet: taktindelade koraler. Någon tillnärmelsevis tillfredsställande lösning av problemet — textmetrik och takt i överensstämmelse med varandra — lyckades ej 1700-talets svenska koralboksförfattare finna. Men det kunde ej heller vinnas förrän ett förtroendefullt samarbete etablerades mellan textrestaurator och musikreformatör. Och det var vad som skedde, då Hæffner utsågs att övertaga koralboksrevideringen och omedelbart trädde i intim förbindelse med ledaren för psalmboksföretaget, Wallin.

Gällde det under 1700-talet att intvinga koralerna i våra tvenne taktarter, var strävan icke mindre att förvandla alla melodier till dur- eller mollmelodier. Vallerius stod ännu vacklande och redan detta förklarar torftigheten i hans harmonisering. 1700-talets koralarbetare kunde vida mera konsekvent och djärft än han kläda melodierna i modern harmonisk skrud. Tillvägagångssättet var det vanliga och välbekanta: sänkande medelst b-förteckningen av doriska tonartens stora sext, lydiska tonartens överstigande kvart, höjande av lilla septimen och harmonisk omtydning av den frygiska tonikan till halvslut på dominaten. Från den fullständiga oförståelsen för kyrkotonarterna gör emellertid Voglers arbete ett undantag. Harmoniseringen, vilken är rent ackordisk, utgående från orgeln som generalbasinstrument, vittnar i övrigt om stor okunnighet och grov hantverksmässighet. Man uppmjukar även gärna harmoniken genom införandet av dominantseptium- och nonackord.

Av det ovan skrivna torde också framgå den stora oreda, som under 1700-talet var rådande på koralmusikens område i vårt land. Detta faktum har framhållits av skilda koralboksförfattare men även av andra. Envallson säger härom i sitt »Svenskt Musikaliskt Lexikon» (1802) under uppslagsordet koralbok: »Hvar och en nyttjar ännu sin, sådan den är eller sådan han bäst kan åtkommas: men en Svensk auktoriserad och öfverallt antagen, har man ännu fått sakna.» Tilläggas kan, att bland alla de koralböcker, som för denna undersökning stått till buds, ej ens två, även om den ene av den uppgives vara en avskrift av den andre, helt överensstämma.

Gösta Morin.

(Eftertryck i varje form förbjudes.)

Dopfunten plats i våra kyrkor.

I våra svenska kyrkor stod under medeltiden dopfunten i regel vid ingångsdörren. Enligt katolsk föreställning var ju barnet före dopet hedning och fick därför icke föras längre in i kyrkan än nödvändigt var. I några gotländska kyrkor har man tydligt kunnat konstatera funtens ursprungliga placering, så t. ex. i Tingstäde, där ett dopkapell på 1200-